

Howard S. Becker v jednom článku hovorí, že je plný obáv z toho, ako pokusy zvýznamniť sociológiu budú nakoniec viesť k jej bezvýznamnosti, pretože zvýznamňovanie sa často realizuje prostredníctvom riešenia problémov, ktoré nie sú výsledkom sociologického diskurzu, ale sú výsledkom „kodifikačných stratégií“ rôznych skupín v spoločnosti.

Myslím, že toto je dobrá myšlienka, ktorou je možné začať recenziu publikácie o sociológii finančných trhov. V tomto prípade asi nikto nemôže povedať, že je to problém, ktorý by, ako sa vraví, hýbal verejnou mienkou a samotní ekonómovia by mohli s pokojným svedomím prehlásiť, že táto téma je v prípade Slovenska, kde skoro finančné trhy neexistujú, irelevantná.

Tak prečo čítať knihu, ktorá sa zaoberá čímisi, čo je pre nás skoro neznámou oblasťou? Odpoveď v tomto prípade nie je v téme a v problematike, ktorou sa všetkých dvadsať autorov zaoberá, ale predovšetkým v spôsobe, akým k nej pristupujú a ako ju „sociologizujú“. Sociologizovanie pritom nemusí znamenať „kolonizáciu nového územia“ prostredníctvom presadzovania jediného interpretačného rámca (v tomto prípade sociologického). Ide skôr o sprístupňovanie a osvetľovanie úlohy „ľudského“ a sociálneho pri každodennom fungovaní finančných trhov. Ak by sme to mali povedať jazykom niektorých novších koncepcií, i keď sa to nedá striktne vzťahovať na všetkých autorov publikácie, ide o zrovnoprávňovanie sociálneho (so všetkým, čo v sebe tento pojem nesie) pri rešpektovaní iných oblastí podieľajúcich sa na formovaní reality finančných trhov. Autori sami v úvode uvádzajú, že hlavnou témou knihy je „štúdium sociálnych a kultúrnych aspektov financií, trhov a inštitúcií pôsobiacich v oblasti finančných transakcií“. (s. 1)

Ďalší možný dôvod, pre ktorý je táto publikácia zaujímavá, je množstvo inšpirujúcich myšlienok a súvislostí, ktoré autori odhaľujú, prípadne dávajú do nového svetla. Karin Knorr Cetina napríklad pracuje s konceptom *globálnych mikroštruktúr*, kde vcelku netradične vnáša niektoré mikrosociologické prístupy pri spracovávaní témy globálnych sociálnych foriem. Zameriava sa na fungovanie trhu so zahraničnými menami, pričom zdôrazňuje, že formálne globálny obchod má skôr podobu modifikovaných sociálnych, respektíve interpersonálnych interakcií. Obchod medzi sebou totiž nerealizujú inštitúcie, ale prostredníctvom priamych IT spojení konkrétni, na základe vlastnej úvahy sa rozhodujúci, predávajúci a kupujúci v rozdielnych krajinách a časových pásmach. Teoretickú oporu nachádza u A. Schutza a jeho preferovaní časovej koordinácie pred priestorovou prítomnosťou pri vysvetľovaní intersubjektivity. „Dve osoby zamerané na tú istú udalosť v čase sú uvádzané do stavu intersubjektivity prostredníctvom toho, že ich skúsenosti sa menia podobným spôsobom a to podporuje formovanie skúsenosti s MY (we experience).“ Táto nová aplikácia A. Schutza môže priniesť nové impulzy a konkrétne sociológom otvoriť nový priestor virtuálnych sociálnych interakcií tak, ako to môžeme sledovať u Karin K. Cetiny. *Heterarchia*, teda špecifická podoba organizácie pracovného výkonu je ďalším pojmom, ktorý má širšie uplatnenie než len pri skúmaní finančných trhov. *Daniel Beunza a David Stark* pod ním rozumejú „organizačné formy, ktoré charakterizuje nielen pokles hierarchického usporiadania, ale i znásobovanie organizačných princípov spolu s podporou súperenia a existencie viacerých hodnotových systémov“. (s. 90) Sami zdôrazňujú, že heterarchia sa objavuje v tých oblastiach, kde sa pracuje vo veľmi rýchlo sa meniacom prostredí, ktoré vyžaduje riešenie problémov vo viacerých špecializáciách zároveň (finančný trh). Ale my v našom prostredí môžeme koncept heterarchie použiť aj v iných oblastiach, a to v dôsledku prenikania rôznych sieťových foriem organizácie (hlavne v rôznych formách poradenstiev). Samozrejme, dva spomenuté príklady nepredstavujú vyčerpávajúci výpočet inšpiratívnych myšlienok, ale aj na ich príklade môžeme súhlasiť s iným Beckerovým tvrdením, že v rámci sociológie nemusíme skúmať „problém, ako je formálne definovaný“, aby sme sa dostali k sociologickému problému.

Tretím dobrým dôvodom, prečo aspoň nazrieť do tejto publikácie, je úloha, ktorú finančné trhy začínajú zohrávať v súčasných spoločnostiach. Na činnosti finančných trhov sa už nezúčastňujú len riskujúce individua, prípadne špecializované spoločnosti, ale i štát prostredníctvom procesu privatizácie a individualizácie sociálneho zabezpečenia. Ako sa vraví v úvode: „Základnou

charakteristikou súčasného sociálneho zabezpečenia a predovšetkým jeho kľúčovej zložky, dôchodkového systému, je závislosť od interakcie s finančnými trhmi.“ (s. 2)

Samotný obsah knihy usporiadali jej zostavovatelia *Karin Knorr Cetina a Alex Preda* do troch častí, respektíve rámcov predznačujúcich okruhy otázok, ktorými je možné sa zaoberať. V prvej časti (*Inside Financial Markets*) je hlavnou témou, ktorá tu vystupuje či už priamo alebo nepriamo, to, čo by sme mohli nazvať „vsadenosť (embeddedness)“ aktérov finančných trhov. Autori (niektorí otvorene iní menej) tak nadväzujú na Granovetterovu myšlienku, že ekonomické správanie je umiestnené v sieti interpersonálnych vzťahov. Môžeme to sledovať napríklad v tretej kapitole, kde *Donald MacKenzie* parafrázuje základnú myšlienku „novej ekonomickej sociológie“: „...sociálne procesy nepredstavujú len okolie ekonomického života, naopak, sú priamo v jeho centre“. (s. 62) A podobnú myšlienku, v ktorej je zároveň predznačená metóda, s ktorou autori v tejto časti najčastejšie pracujú, ponúkajú v závere štvrtej kapitoly *Daniel Beunza a David Stark*: „Post parsonovská ekonomická sociológia by sa mala posunúť od štúdia inštitúcií, v ktorých sa ekonomické aktivity odohrávajú, smerom k analýze aktuálnych rozhodovacích praxí aktérov.“ (s. 99)

V každej kapitole sa však myšlienka „vsadenosti“ vyskytuje v rozdielnych podobách a pri vysvetľovaní rozdielnych udalostí alebo javov. Napríklad *Saskia Sassen* (1. kapitola) ju využíva pri hľadaní odpovede na otázku: prečo sa kapitálové a finančné trhy po oslabení štátnych regulácií, ktoré sa uskutočnili v 80. rokoch a pri rýchlom využívaní IT technológií, sústredia len v niekoľkých globálnych centrách a prečo sa tento proces neustále urýchljuje. Samozrejme, že sa k odpovedi nedostáva ľahko a čitateľa postupne oboznamuje so všetkými relevantnými udalosťami a podmienkami, ktoré túto situáciu spôsobili. Veľký dôraz kladie na rast a používanie IT technológií. Okrem toho však zdôrazňuje, že na maximalizovanie úžitku z nových technológií firmy je potrebné aj súčasné využitie iných zdrojov a jedným z nich je to, čo môžeme označiť ako sociálnu konektivitu. Každý z nás sa môže „relatívne“ ľahko dostať k oficiálnym údajom, ktoré sú denne zverejňované (Bloomberg TV, Reuters Net) a ktoré sa tu označujú ako „the datum“. Stačí nám na to technická konektivita. Okrem nich však existuje i oveľa zaujímavejší, ale menej dostupný typ informácií – názory, interpretácie, zákulisné informácie – a na to, aby sme sa k nim dostali, potrebujeme sociálnu konektivitu, ktorú poskytujú práve globálne finančné centrá. „V skratke povedané, finančné centrá poskytujú sociálnu konektivitu, čo umožňuje firmám alebo trhu maximalizovať výhody ich technickej konektivity.“ (s. 27)

Už spomínaný *Donald MacKenzie* poukazuje v tretej kapitole na prípadovej štúdii, ktorá sa zaoberá vysvetlením krízy v arbitrážnych fondoch LTCM, na iný aspekt „vsadenosti“. (Arbitráž je pojem, ktorý môže vyvolať rôzne asociácie, ale v terminológii finančných trhov ide o obchodovanie, ktorého zisk je postavený na cenových rozdieloch v priestore alebo v čase.) Hovorí o vzniku takzvanej arbitrážnej komunity, ktorú síce necharakterizovalo harmonické spolužitie a vzájomná pomoc, vyznačovala sa však podobným spôsobom myslenia, podobnou predstavou o tom, čo je efektívne a čo nie. Charakterizuje to i výrok z publikovaných rozhovorov: „Rozprávali sme sa medzi sebou a keď ste stretli niekoho [arb trader] na ulici, on vám často povedal – samozrejme, ja som tam tiež dnes investoval, ... a tam tiež.“ (s. 72) Po úspechu fondov LTCM sa k tomuto spoločnému povedomiu o správnom investovaní pripojil aj faktor imitácie. Výsledkom nakoniec bolo, že všetci [arb trader's] sa navzájom sledovali. V roku 1998 nastala situácia, keď sa táto imitácia stala pre všetky arbitrážne obchody prekážkou. V jednom čase začali všetci aktéri na trhu naraz a spoločne uvoľňovať svoje portfólia a to viedlo ku kríze. Donald McKenzie však nie je „sociologický imperialista“ a poukazuje na to, že sociálne faktory (imitácia, arbitrážna komunita) mohli zohrať rolu len spolu s inými nesociálnymi faktormi. Spomína predovšetkým rozvoj manažmentu finančných rizík (s. 74) a krízu, ktorá sa začala v rozvíjajúcich sa ekonomikách a dosiahla celosvetovú úroveň. (s. 75) Podľa neho však sociálne faktory spôsobili to, že v arbitrážnych fondoch boli problémy dlhodobejšie a viedli k výrazným stratám.

Spôsobmi, akými sa analyzujú investičné príležitosti na finančných trhoch, sa zaoberajú *Daniel Beunza a David Stark*. Svoj výskum realizovali ako akúsi modernú etnologickú výpravu v investičnej banke. Na základe priamej skúsenosti konštatujú, že svet hlavnej obchodnej miestnosti

(trading floor) je viac ilúziou ako realitou. Je poskladaný z mnohých svetov formujúcich sa okolo obchodných terminálov (trading desk). Každý z nich si formuje vlastnú metódu a spôsoby, ktorými odhaduje investičné príležitosti, ale v prípade potreby do nich komponuje i spôsoby, ktoré boli vymyslené pri inom obchodnom termináli. Autori teda poukazujú na to, že obchod sa neriadi formálne stanovenými spôsobmi analýzy, ale že je výsledkom heterogénnych princípov hodnotenia, ktoré sa nenachádzajú v žiadnych učebniciach.

Posledné kapitoly v prvej časti sa zaoberajú otázkou emócií, predovšetkým ich manažmentom (*Jean Pierre Hassoun*) a interpretáciou postavenia žien v oblasti finančných služieb (*Barbara Czarniawska*) tak, ako sú zobrazované v populárnej kultúre (biografické knihy, seriály).

V druhej časti knihy sa záujem autorov odkláňa od fungovania finančných trhov a ich ukotvenia smerom k otázke samotných investorov (*The Age of Investors*). *Alex Preda* sa hneď v úvodnej kapitole tejto časti venuje procesom, v rámci ktorých došlo k sfornovaniu investora ako dôležitej figúry globálneho kapitalizmu. Sám pojem figúra odlišuje od jeho literárnych a rétorických významov, pričom tiež zdôrazňuje, že sa neprekrýva s pojmom sociálnej roly. „Zatiaľ, čo sociálna rola je chápaná ako scenár konania, ktorý je výsledkom sociálno-kultúrnych tlakov na individuálnej rovine, koncept figúry obsahuje vzájomnú adaptáciu medzi širšími sociálnymi kategóriami na jednej strane a kategóriami individuálnej skúsenosti na strane druhej.“ (s. 143) Svoju prácu postavil na pôvodných historických prameňoch, na ktorých sleduje, ako sa vyvíjali názory na postavu investora. Od pôvodného odmietania, ktoré charakterizujú hanlivé a posmešné označenia v dobových spisoch (pamflety, komédie a satiry) z prelomu 18. a 19. storočia, po články (v obchodných novinách, burzových správach a poradcoch investovania) z prvej vlny globalizácie (1850 – 1914), kde sa investor prezentuje ako racionálna a uvažlivá osoba, pre ktorú je typické skoro až vojenské strategické myslenie. Okrem toho sleduje aj zmenu priestorov, v ktorých sa investori stretávajú (od pubov po luxusné sídla), ako aj iné znaky, ktoré vypovedajú o zmene ich postavenia v spoločnosti. V našich pomeroch by mohlo byť celkom zaujímavé sledovať stratégie, prostredníctvom ktorých sa udomácňuje oblasť privátneho, respektíve súkromného investovania (investovania jednotlivcov), čo by mohlo slúžiť ako prostriedok na pochopenie toho, akým spôsobom sa u nás formuje figúra rozumného, rozvážneho a do budúcnosti mysliaceho, teda investujúceho občana (a či sa formuje).

V ďalšom príspevku v tejto časti sa autor *Werner De Bondt* zaoberá analýzou hodnôt a očakávaní európskych investorov, ktorá je postavená na dlhodobom empirickom sledovaní viac než 3 100 respondentov v šiestich európskych krajinách. *Richard Swedberg* sa zaoberá témou konfliktu záujmov v americkom burzovom priemysle. Ako základ realizoval prípadové štúdie niektorých škandálov v amerických finančných spoločnostiach. Okrem toho zaujíma sociologické stanovisko v tom, že záujmy sú vždy sociálne definované a môžu sa realizovať jedine prostredníctvom sociálnych vzťahov. Poukazuje na to, že záujmy prejavované v sledovaných škandáloch boli výsledkom definičných nezhôd a nedorozumení v otázke hlavných záujmov investora. A zdôrazňuje kľúčovú úlohu inštitúcií a vzťahov pri formovaní záujmov investora.

Tretia časť sa sústreďuje na zmeny v riadení a organizácii, ktoré spôsobila nová „finančná“ orientácia firiem (*Finance and Governance*). Táto kapitola je zaujímavá predovšetkým kooperáciou medzi ľuďmi z rôznych vedeckých príslušností. To podčiarkuje multidisciplinaritu tém, ktoré sú tu preberané. Od modifikácie manažérskych pozícií v priemyselných podnikoch (dôraz na pozície zodpovedné za pôsobenie firmy na finančných trhoch, zavádzanie rizikového finančného manažmentu do organizačnej štruktúry a iné) až po otázku nových spôsobov organizácie (otázka miznutia alebo opätovnej renesancie byrokracie). Práve na tejto poslednej kapitole môžeme sledovať nezmyselnosť uzatvárania sa jednotlivých disciplín, pričom mnohé javy, situácie a udalosti sú zaujímavé práve svojou nejednoznačnosťou. Kniha nie je zaujímavá len pre sociológia a sociológov, jej čaro spočíva v tom, že každej vedeckej „strane“ umožňuje náhľad do „kuchyne“ toho druhého a tým mu poskytuje možnosti, ako rozšíriť svoj vlastný poznávací arzenál.

Roman Hofreiter